

**МОНГОЛЫН УЛС ТӨРИЙН НАМЫН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ, ТҮҮНИЙ
ХЭРЭГЖИЛТИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ¹**

С.Мөнхбат

МУИС, УТСОУХНУС-ийн захирал

Б.Эрдэнэдалай

МУИС, УТСОУХНУС,

Улс төр судлалын тэнхимийн дэд профессор

Хураангуй:

Улс төрийн үзэл баримтлалын талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэх, улс төрийн бодлого шийдвэрт тусгах, намууд сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртөө өөр өөрсдийн бодлогыг тусгах, хэлэлцүүлэх ажил нэн чухал байна. Үүнийг БШУЯ-ын захиалгаар, ШУТСангийн санхүүжилттэй МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, Ардчилал судлалын төвийн хамтран 2022 онд гүйцэтгэсэн “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага” сэдэвт төслийн хүрээнд хийсэн экспертийн судалгааны дараах зураг дахь дүнгээс харж болно. Тухайлбал, нийт 7 оноогоор үнэлэх хариултаас 2.8 оноогоор сонгуульд оролцож буй улс төрийн намуудын мөрийн хөтөлбөр өөр өөрийн онцлог бүхий, ялгаатай байдаггүй, 2.58 оноогоор Монголын улс төрийн намууд үзэл баримтлалын хувьд ялгаатай хөгжиж чадаж байгаа байдал хангалтгүй гэсэн нь хамгийн өндөр оноо авсан үзүүлэлт байлаа. 2.23 оноогоор Монголын улс төрийн намуудын үнэт зүйл тодорхой, ойлгомжтой байдаггүй, 2.21 оноогоор улс төрийн намуудын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр үзэл баримтлалтайгаа нийцдэггүй, 2.09 оноогоор сонгогчид улс төрийн намын үзэл баримтлалын дагуу боловсруулагдсан сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртэй танилцан сонголтоо хийж чаддаггүй гэж хариулсан нь намууд үзэл баримтлалаа төдийлөн баримтлахгүй, ач холбогдол өгдөггүйг шууд харуулж байлаа.

Түлхүүр үгс: Үзэл баримтлал, улс төрийн бодлого шийдвэр, үзэл баримтлал ба мөрийн хөтөлбөр, намын үзэл баримтлалын талаарх экспертийн дүгнэлт, иргэдийн ойлголт

Орчин үеийн улс төрийн намуудын үзэл баримтлалын хандлага үзэл суртлын үнэт зүйлсийг хатуу баримтлахын оронд тухайн нөхцөлд тохируулан үзэл баримтлалаа тодорхойлох болсон байна. Г.Шелдон “Т.Жефферсоны улс төрийн философи” гэдэг номдоо Жефферсон либерал ба бүгд найрамдахчуудын үзлийн алийг нь илүү баримталж байсан бэ гэдэг судалгаа хийжээ. Тухайн номд дурдагдсан түүхэн баримтуудад тулгуурлавал Жефферсон либерал үнэт зүйлст илүү ханддаг байсан нь харагддаг хэдий ч тухайн нөхцөл байдалд консерватив үнэт зүйлсийг илүү баримтлан шийдвэр гаргадаг байжээ. Энэ нь үзэл суртлын үнэт зүйлс ба үзэл баримтлалын хоорондох ялгааг харуулж буй баримт юм. Өөрөөр хэлбэл, тухайн үзэл суртлын үнэт зүйлсийг дэмждэг хэдий ч нөхцөл байдалд тохируулан өөр үнэт зүйлсийг сонгон авч хэрэгжүүлэх явдал бол тодорхой цаг хугацааны хувьд үзэл баримтлал, хандлагаа тодорхойлж буй үйл явц юм.

¹ Энэхүү өгүүллийг БШУЯ-ын захиалгаар, ШУТСангийн санхүүжилттэй МУИС-д хэрэгжиж буй “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: институци, үйл явц, харилцаа” сэдэвт хавсарга судалгааны төслийн хүрээнд бэлтгэж нийтлүүлэв.

Судлаач доктор Ц.Ганболд, доктор Ц.Батболд нарын “Монгол дахь социал демократ үзэл суртлын өнөөгийн байдал, цаашдын хандлага”² өгүүлэлд дурдсанаар, орчин үеийн улс төрийн намуудын үзэл баримтлалын хандлага дараах хүчин зүйлстэй илүү холбоотойгоор адилсах шинжтэй хөгжиж байна гэж үзсэн. Үүнд:

1. Дундаж сонгогчдын хүсэл, сонирхлыг харгалзан үзэх.
2. Ардчиллын ерөнхий үнэт зүйлсийг харгалзан үзэх.
3. Үндэсний сэргэн мандлын төлөөх зорилго.
4. Олон улсын харилцааны дэг журам.
5. Дэлхийн эдийн засгийн либералчлал, чөлөөт зах зээл.
6. Үзэл суртлын давхцал болон өөрчлөлтөөс хамаарсан адилсал.
7. Ангийн ялгаа ач холбогдлоо алдсан.

Дээрх ерөнхий долоон гол хүчин зүйлс улс төрийн намуудын үзэл баримтлалыг улс орныг удирдахад илүүтэй чиглэгдэж буйг илэрхийлж байгаа нь улс төрийн намын хөгжлийг “catch all” ба “картель” намуудын хэв маяг руу чиглүүлсэн ажээ. “Catch all” ба “картель” намууд нь нийгмийн хэсэг бүлэг, аль нэг социал давхрагын эрх ашгийг хангахыг эрмэлзэхээс татгалзаж, нийгмийн бүх давхрагын эрх ашгийг зохицуулах “өргөн хүрээтэй бодлого” (catch all намын мөн чанарын нэг)-ыг өөр өөрсдийн үзэл суртлын үнэт зүйлст тулгуурлан боловсруулахад бусад намуудын үзэл бодлыг “харгалзан үзэж зохицуулах” (картель намын мөн чанарын нэг)-ыг илүүд үзэх болжээ. Энэ хандлага нь нэг талаар орчин үеийн улс төрийн намуудын зорилгоо хэрэгжүүлэх байр суурийг илүү прагматик тал руу шилжүүлж, үзэл суртлын чиг баримжаа, хатуу үнэт зүйлс, үйл ажиллагааны хэв маягийг бүдэгрүүлэхэд хүргэжээ. Уг хандлага нь улс төрийн намуудыг үзэл сурталгүй болгоно гэсэн үг биш юм. Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн намууд үзэл суртлын хатуу үнэт зүйлст тулгуурлан туйлшралгүйгээр бусад үнэт зүйлсийг харгалзан үзэж үзэл баримтлалаа боловсруулан хэрэгжүүлэх хандлагад шилжиж байгаа бөгөөд хэрэгжүүлж буй улс төрийн бодлого, хөтөлбөрт үзэл санааны чиг баримжаа, үнэт зүйлс, үйл ажиллагааны хэв маяг нь тод бусаар ч гэсэн хадгалагдсаар байгаа юм.

Энэ утгаар авч үзвэл, улс төрийн үзэл суртлын талаар илүү тодорхой тайлбарлах шаардлага тулгарч байгаа бөгөөд өнөө үед Монголын улс төрийн намуудын гишүүд ямар чиг баримжаа бүхий үзэл суртал, үнэт зүйлсийн систем, үйл ажиллагааны хэв маягийг баримтлаж ажиллахаа ч мэдэхээ байсан тал, гишүүд төдийгүй, лидерүүдэд нь ч ажиглагдаж байна.

Сонгуульд ахиухан суудал авах, иргэд сонгогчдод таалагдахын тулд намууд бүгд зүүний чиглэл бүхий хэт улс төржсөн үйл ажиллагаа явуулахад хүрдэг нь тэдгээрийг аяндаа социалист, коммунист болон популист хэв маягийн массын намууд болгоход хүргэдэг гэхэд хилсдэхгүй. Өөрөөр хэлбэр, манайд эдүгээ орчин үеийн хэв маягийн нам байх нийгэм улс төрийн, хууль эрх зүйн орчин нөхцөл, боломж бүрдээгүй байна. Шинээр ямар ч сайхан санаа, зорилготой үнэнхүү ардчилсан, либерал нам анхлан байгуулагдсан ч хуульд заасан бүтэц зохион байгуулалтын дагуу, намын гишүүд, идэвхтэн дэмжигчдийнхээ хүсэл зоригийн дагуу ард түмний хэрэгцээ сонирхолд тохируулан үйл ажиллагаа явуулахад хэсэг хугацааны дараа хүссэн хүсээгүй массыг хамарсан зүүний эсхүл популист хэв маягийн нам болж хувирдаг. Намын гишүүд нь ч ингэхийг хүсдэг, шаарддаг. Өөр зам байхгүй байна.

Өдгөө дэлхий дахинд улс төрийн намын хямрал нүүрлэжээ. Энэхүү хямралд нэн түрүүнд олон түмний намууд өртөж байгааг Италийн улс төр судлаач Пьеро Игнаци онцлон тэмдэглэсэн³ байдаг. Иймээс орчин үеийн намууд улс төрийн үзэл суртлын хатуу тогтсон хэлбэрийг тууштай хамгаалахаас илүүтэйгээр үзэл санаа, бодлого, үйл ажиллагааны прагматик байна⁴ гэжээ.

² Ц.Ганболд, Ц.Батболд. Монгол дахь социал демократ үзэл суртлын өнөөгийн байдал, цаашдын хандлага. Политологи XI эрдэм шинжилгээний бичиг. УБ. 2014. 24 дэх тал

³ Ignazi, P. The Crisis of Parties and the Rise of New Political Parties / P. Ignazi // Party Politics. -1996.-Vol.2

⁴ Баасансүрэн. Д. Улс төрийн намын хөгжлийн өнөөгийн чиг хандлага. Бүхнийг шүүрэгч өргөн хүрээний намаас картель загварт. Политологи XXI эрдэм шинжилгээний бичиг №15 (476): УБ. 2017. 34 дэх тал

2000 оноос эхлэн улс төрийн намууд үзэл баримтлалын ялгарлаа алдаж, хувийн, бас бүлгийн эрх ашгийг чухалчилж, намууд төрийн албыг зарж, сонгуульд ялалт байгуулахын тулд төрийн нөөц, хөрөнгийг ашиглах сонирхол илт ажиглагдах болсон⁵ байна.

Улс төрийн үзэл баримтлалын талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэх, улс төрийн бодлого шийдвэрт тусгах, намууд сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртөө өөр өөрсдийн бодлогыг тусгах, хэлэлцүүлэх ажил нэн чухал байна. Үүнийг МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, Ардчилал судлалын төвийн хамтран 2022 онд гүйцэтгэсэн “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага” сэдэвт төслийн хүрээнд хийсэн экспертийн судалгааны дараах зураг дахь дүнгээс харж болно. Тухайлбал, нийт 7 оноогоор үнэлэх хариултаас 2.8 оноогоор сонгуульд оролцож буй улс төрийн намуудын мөрийн хөтөлбөр өөр өөрийн онцлог бүхий, ялгаатай байдаггүй, 2.58 оноогоор Монголын улс төрийн намууд үзэл баримтлалын хувьд ялгаатай хөгжиж чадаж байгаа байдал хангалтгүй гэсэн нь хамгийн өндөр оноо авсан үзүүлэлт байлаа. 2.23 оноогоор Монголын улс төрийн намуудын үнэт зүйл тодорхой, ойлгомжтой байдаггүй, 2.21 оноогоор улс төрийн намуудын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр үзэл баримтлалтайгаа нийцдэггүй, 2.09 оноогоор сонгогчид улс төрийн намын үзэл баримтлалын дагуу боловсруулагдсан сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртэй танилцан сонголтоо хийж чаддаггүй гэж хариулсан нь намууд үзэл баримтлалаа төдийлөн баримтлахгүй, ач холбогдол өгдөггүйг шууд харуулж байлаа.

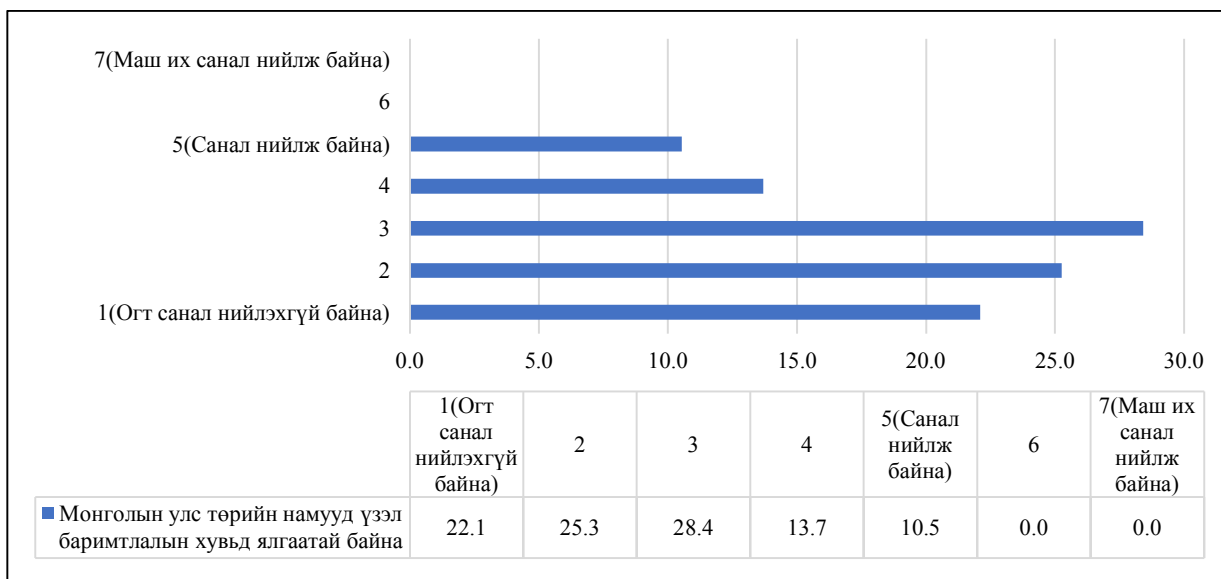
Зураг 1. Улс төрийн намын үзэл баримтлал, үнэт зүйлийн өөрчлөлттэй холбоотой асуултад экспертүүдийн өгсөн хариулт

(Эх сурвалж: “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага” сэдэвт төслийн хүрээнд хийсэн экспертийн судалгаа. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, Ардчилал судлалын төв. 2022 он)

Зураг 2. Монголын улс төрийн намууд үзэл баримтлалын хувьд ялгаатай байдлаар хөгжиж чадаж байгаа эсэх

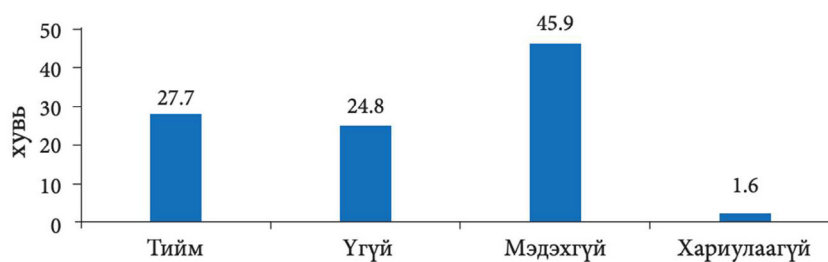
⁵ “Э.Гэрэлт-Од,” Монгол Улсын намын эрх зүй ба намуудын байр суурь”. МУИС, ХЗҮХ, Улс төр судлаачдын нэгдсэн холбоо. Улс төрийн намын улс төр, эрх зүйн шинжилгээ эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхтгэл. УБ.,2020, 38 дахь тал

(Эх сурвалж: “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага” сэдэвт төслийн хүрээнд хийсэн екпертийн судалгаа. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, Ардчилал судлалын төв. 2022 он)

Нээлттэй нийгэм форумын дэмжлэгтэйгээр ШУТИС-ийн багш, судлаачдын 2021 онд гүйцэтгэсэн “Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчлэлийн зарим асуудал” судалгаанд намуудын үзэл баримтлалын талаар иргэдээс тодруулсан байна. Энэхүү судалгаанд, иргэдийн хувьд намуудыг үзэл баримтлалаар нь болон баримталж байгаа бодлогын чиглэлээр нь төдийлөн ялгаж ойлгохгүй байна. Учир нь улс төрийн намууд үзэл баримтлалаараа ялгардаг эсхийг асуухад 45.9 хувь нь мэдэхгүй гэж хариулжээ. Тэгэхээр намуудын үзэл баримтлалын талаарх ойлголт иргэдийн дунд хангалтгүй байгааг илэрхийлж байна. Судалгаанд оролцогчдын 27.7 хувь нь үзэл баримтлалаараа ялгардаг, 24.8 хувь нь ялгардаггүй гэж хариулсныг шалгах асуултаар лавлахад “баруун, зүүн, төвийн” гэсэн үзэл баримтлалыг ялгаж чадахгүй байлаа. Үүнээс үзэхэд төвийн, барууны, зүүний гэх үзэл баримтлалын ялгааг мэдэхгүй, ойлголт байхгүй байгаа нь иргэдэд улс төрийн боловсрол олгох, соён гэгээрүүлэх үйл ажиллагаа явуулах хэрэгцээ шаардлага байгааг харуулсан⁶ нь харагдаж байна.

Зураг 3. Монголын улс төрийн намууд үзэл баримтлалаараа ялгардаг эсэх

Улс төрийн нам улс төрийн үзэл баримтлалынхаа дагуу намын мөрийн хөтөлбөрөө боловсруулж, сонгуулийн кампаниар сурталчилна. Өөрөөр хэлбэл, энэ нь үзэл баримтлалын стратегийн зорилгод хүрэх зорилтууд буюу улс төрийн бодлогоо тодорхойлж буй явдал юм. Улс төрийн намуудын үзэл баримтлал сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртөө хэрхэн тусдаг, улс орны хөгжлийн бодлогыг хэрхэн тодорхойлж байна гэдгийг нарийн судалсан шинжилгээ дүгнэлт төдийлөн алга. Гэхдээ парламентад олонх болж засгийн эрхийг ээлжлэн барьж

⁶ ШУТИС, Нээлттэй нийгэм форум. Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчлэлийн зарим асуудал. УБ.,2021. 31 дэх тал

ирсэн зарим намуудын үзэл баримтлал хэдий өөр ч, нийгмийг халамжилсан мөрийн хөтөлбөрийн заалтуудыг зэрэгцээд дэвшүүлж ирсэн жишээг 2004 болон 2008 оны УИХ-ын сонгуулийн үеийн мөрийн хөтөлбөрүүдээс харж болно.

Хүснэгт 1. 2004 оны УИХ-ын сонгуульд өрсөлдсөн зарим намын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр⁷ дэх эдийн засгийн шинжтэй амлалтууд

	МАХН (Одоогийн МАН)	Эх орон-Ардчилал эвсэл
Уриа	Таны төлөө тантай хамт	Өнөөдрийн дарамтыг хална, Өрх гэрийг тэтгэнэ
	Шинэ гэр бүлийг төрөөс дэмжих бодлогыг хэрэгжүүлнэ. Анх удаа гэрлэж буй шинэ гэр бүлд нэг удаа 500.000 төгрөгийн буцалтгүй тусламж олгоно. Хүн амын өсөлтийг төр, засгаас дэмжиж шинээр мэндэлсэн хүүхэд бүрт нэг удаа 100.000 төгрөгийг тэднийг өсгөж бойжуулахад нь дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор олгоно. Хүн амын өсөлтийг урамшуулж, 3 ба түүнээс дээш хүүхэдтэй өрхийг олон хүүхэдтэйд тооцон өргөтгөж 1 өрхөд жилд 100.000 төгрөгийн буцалтгүй тусламж олгоно.	18 хүртэл насны бүх хүүхдэд сар бүр 10.000 төгрөгийн “Итгэлийн мөнгө” олгоно. Өрх бүрийг орон сууцтай болгох үүднээс “40.000 орон сууц” хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

Хүснэгт 2. 2008 оны УИХ-ын сонгуульд өрсөлдсөн зарим намын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр⁸ дэх эдийн засгийн шинжтэй амлалтууд

	МАХН (Одоогийн МАН)	Ардчилсан нам
Уриа	Шударга ёс- Хариуцлагатай төр Дэвших хөгжил- Дэвжих амьдрал	Иргэн бүрт – Эрдэнийн хувь Зөв бодлого – Зөв сонголт
	Шинээр гэр бүл бологсад, Шинэ төрсөн хүүхдэд олгох мөнгөн тэтгэмжүүдийг үргэлжлүүлэх. Шинээр 3 дахь хүүхдээ төрүүлсэн гэр бүлд нэг удаа 300,000 төгрөг Алдарт эх - II одонтой эхэд 500,000, Алдарт эх - I одонтой эхэд 1 сая төгрөгийн тэтгэмжийг жил бүр олгох. Хөдөөг хөгжүүлэх зорилгоор сум бүрийг 50 саяас доошгүй төгрөгийн эх үүсвэр бүхий “сумын хөгжлийн сан”-тай болгоно. Ашигт малтмалын томоохон ордуудыг аж ахуйн эргэлтэд оруулж олсон орлогоос “ Эх орны хишиг ” сан байгуулах хууль гаргаж, улс орныхоо хөгжил, иргэн бүрийнхээ амьдралд	Малчин өрхийн орлогын эх үүсвэрийг тогтвортой байлгах үүднээс түүхий ноолуурын доод үнийг 30.000 төгрөгөөс унагахгүй, хонь, тэмээний ноосны үнийг 3000-6000 төгрөгт хүргэх бодлого баримтлана. Зэвсэгт хүчин, хил хамгаалалт, онцгой байдал, тагнуул, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх алба, дотоодын цэргийн байнгын албан хаагчид тэтгэвэрт гарах, хүндэтгэх шалтгаанаар албанаас чөлөөлөгдөх тохиолдолд 1 удаа 5 сая төгрөгийн, Хэрэв албан үүргээ гүйцэтгэж яваад амь насаа алвалд 25 сая төгрөгийн буцалтгүй тусламжийг ар гэрт нь олгоно.

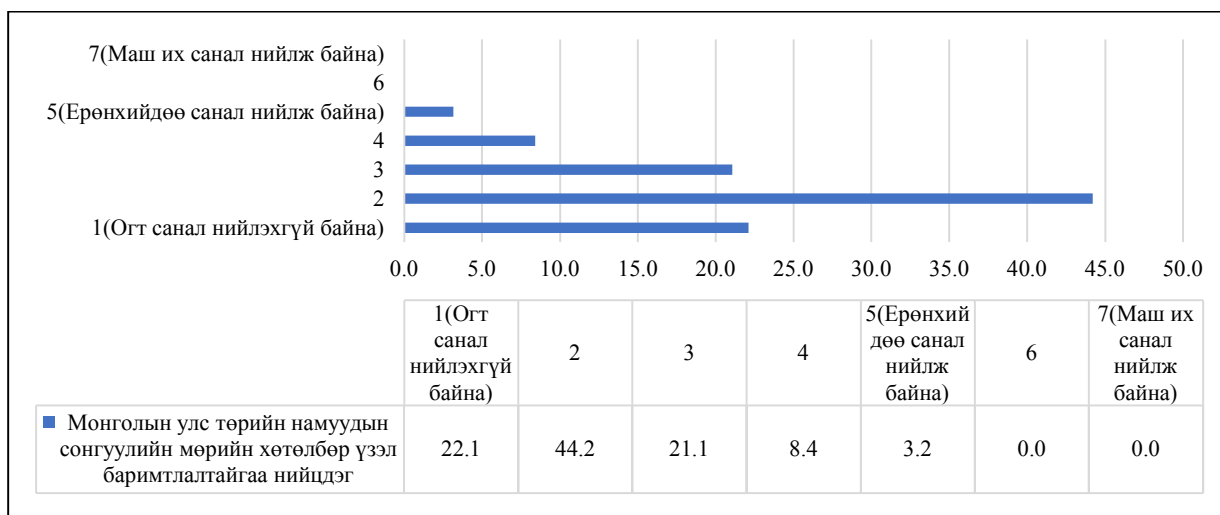
⁷ УИХ-ын 2004 оны сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр
<https://www.gec.gov.mn/m/2004?n=%D0%A3%D0%98%D0%A5>

⁸ УИХ-ын 2008 оны сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр
<https://www.gec.gov.mn/m/2008?n=%D0%A3%D0%98%D0%A5>

<p>өгөөжтэй хэлбэрээр зарцуулна. Батламж дээр бичсэн үнэлгээ 1.500.000 төгрөг.</p>	<p>Ирэх 5 жилд 140.000 орон сууц барьж ашиглалтад оруулна. Хүүхдийн мөнгийг үргэлжлүүлэн олгоно. Мөнгөний ханш уналттай уялдуулж хэмжээг нь өсгөнө. Ард түмэн хөрсөн доорх баялгийн үр шим, түүний ашгаас хүртдэг байх ёстой гэдгийг иш үндэс болгон иргэн бүрт олгох “Эрдэнийн хувь” санаачилга дэвшүүлсэн. Үнэлэгдэх хэмжээ нь 1.000.000 төгрөг байна. Жил бүр дотоодын болон гадаадын их дээд сургуулиудад 1000-5000 оюутныг нэн шаардлагатай мэргэжлээр сургах “20 жилийн хөтөлбөр” гаргаж төрөөс санхүүжүүлнэ. Гадаад дотоодын их сургуулийг нэн шаардлагатай мэргэжлээр төрийн бус зардлаар төгсөн иргэнээ 10.000-100.000 хүртэл доллараар 1 удаа урамшуулж тодорхой салбарт гэрээгээр ажиллуулна.</p>
	

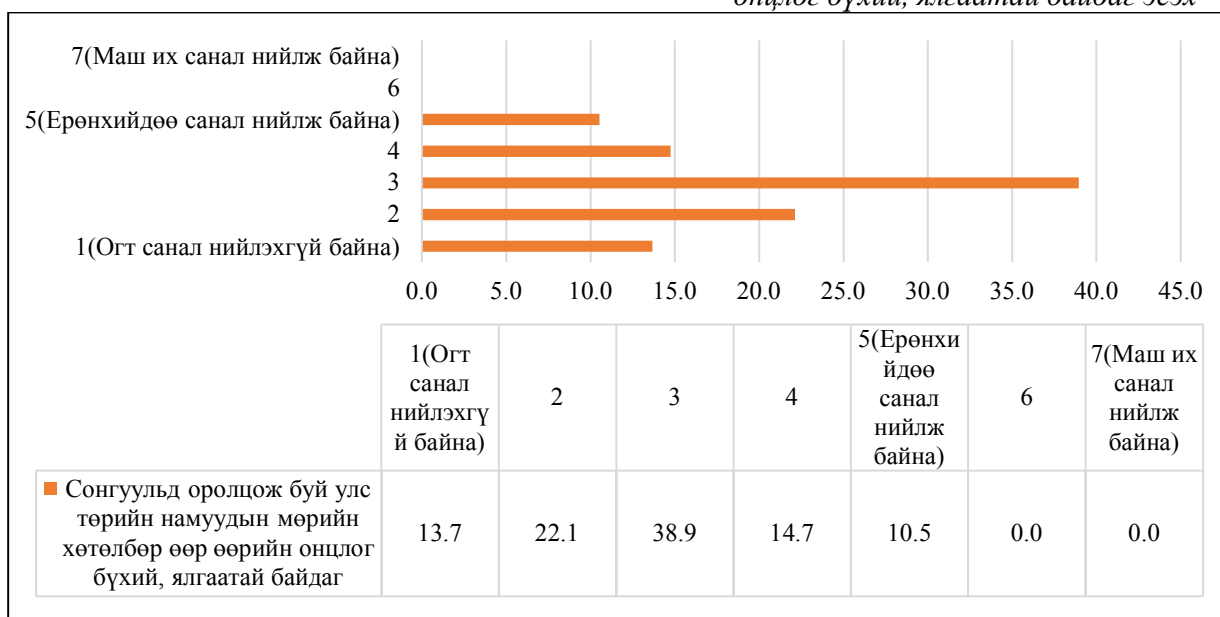
2004 болон 2008 оны УИХ-ын сонгуульд өрсөлдсөн МАН, АН-ын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрт тусгагдсан эдийн засгийн шинжтэй амлалтууд харилцан байгаа нь намууд үзэл баримтлалын хүрээнд бодлогоо дэвшүүлэх бус, тухайн үеийн нийгэм сэтгэл зүйн хандлага, хэрэгцээг харж амлалт өгдөгийг харуулж байгаа. Энэ үр дүн экспертүүдийн судалгааны дараах дүнтэй мөн давхцаж байгааг харж болно.

Зураг 4. Монголын улс төрийн намуудын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр үзэл баримтлалтайгаа нийцдэг эсэх

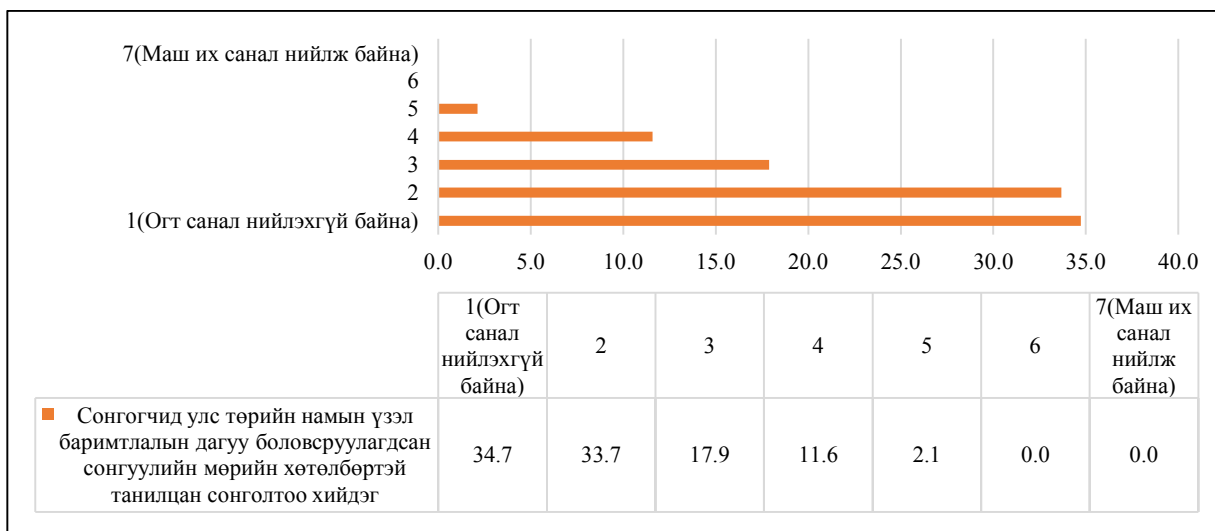
(Эх сурвалж: “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага” сэдэвт төслийн хүрээнд хийсэн экспертийн судалгаа. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, Ардчилал судлалын төв. 2022 он)

Зураг 5. Сонгуульд оролцож буй улс төрийн намуудын мөрийн хөтөлбөр өөр өөрийн онцлог бүхий, ялгаатай байдаг эсэх

(Эх сурвалж: “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага” сэдэвт төслийн хүрээнд хийсэн экспертийн судалгаа. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, Ардчилал судлалын төв. 2022 он)

Зураг 6. Сонгогчид улс төрийн намын үзэл баримтлалын дагуу боловсруулагдсан сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртэй танилцан сонголтоо хийдэг эсэх

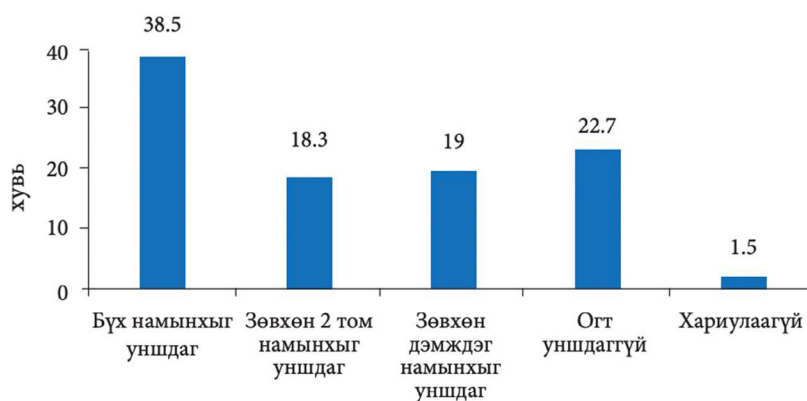

(Эх сурвалж: “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага” сэдэвт төслийн хүрээнд хийсэн екпертийн судалгаа. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, Ардчилал судлалын төв. 2022 он)

Бодлогын нам нь хатуу гишүүнчлэлтэй бус мэргэжлийн чадварлаг улс төрчдөөс бүрдсэн бодлогын сонголт санал болгох, засгийн эрхийг барих зорилго бүхий улс төрийн хүчин. Бодлогын нам нь боловсон хүчний чадварлаг нөөцтэй, тодорхой тооны цөөн улс төрчдөөс бүрдсэн, бодлого боловсруулах чадамжтай байдаг.

Судалгаанд оролцогчдын 38.5 хувь нь бүх намын бодлого, мөрийн хөтөлбөрийг уншдаг гэсэн бол 22.7 хувь нь огт уншиж байгаагүй гэж хариулсан. Энэ нь иргэдийн дунд намуудын бодлого, мөрийн хөтөлбөрийг сонирхож, уншдаг байдал харилцан адилгүй байгааг харуулж байна. Иргэдийн хувьд нас ахих тусам мөрийн хөтөлбөрийг уншдаг, мөрийн хөтөлбөр, бодлого, үзэл баримтлалыг харж сонголтоо хийх хандлага давамгайлж байна. Харин залуу үе маань улс төрийн намуудын бодлого, мөрийн хөтөлбөртэй хэр зэрэг танилцаж, уншдаг талаар асуухад дараах дүр зураг харагдлаа. Тэд огт уншдаггүй, уг нь уншдаг байсан, бодлого мөрийн хөтөлбөр нь хэрэгждэггүй учраас уншихаа больсон, одоо худал амлалт өгөөд байхаар уншмааргүй болж байна, өөрийнхөө эрх ашигт хамааралтай бодлого, мөрийн хөтөлбөрийг л уншдаг, зөвхөн хоёр том намынхыг уншдаг гэсэн хариултууд өглөө. Мөн телевиз болон аав, ээж бусад хүмүүсийн ярианаас энэ талаарх зарим нэг мэдээллийг авдаг хэмээн ярьж байсан⁹ байна.

Зураг 7. Улс төрийн намуудын бодлого, мөрийн хөтөлбөрийг уншдаг байдал

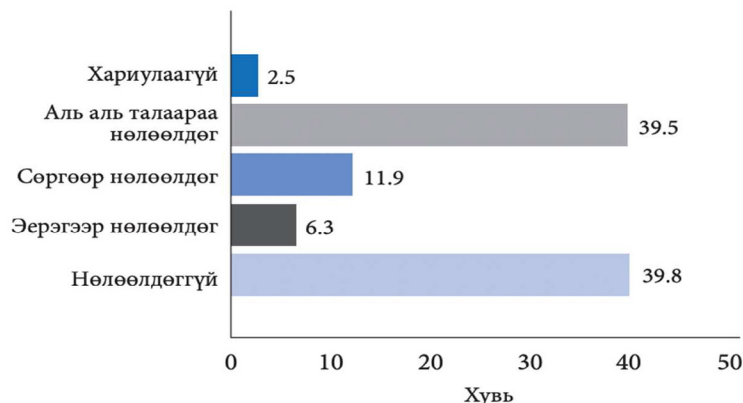

⁹ ШУТИС, Нээлттэй нийгэм форум. Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчлэлийн зарим асуудал. УБ.,2021. 25 дахь тал

Оролцогчдын 65.8 хувь нь ямар нэг байдлаар уншдаг гэж хариулсан бөгөөд “Мөрийн хөтөлбөртөө үлгэрийн юм бичдэг, хоосон амлалт өгдөг, бүгд ялгарахгүй ижил мэт санагддаг, хоёр том намын, мөн нэр хүндтэй, олны танил хүний мөрийн хөтөлбөрийг дийлэнхдээ уншдаг” гэж хариулсан¹⁰ байна.

Зураг 8. Улс төрийн намуудын мөрийн хөтөлбөр иргэдийн амьдралд нөлөөлөх нөлөөлөл

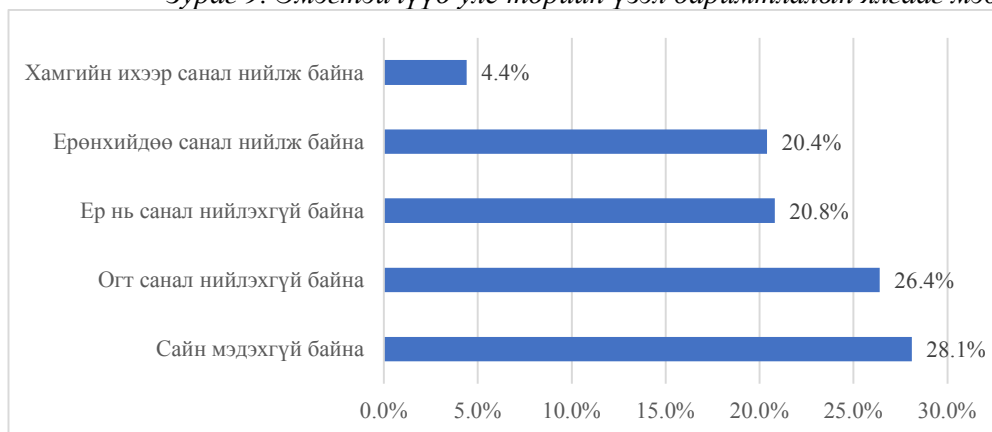
Улс төрийн намуудын мөрийн хөтөлбөр иргэдийн амьдралд нөлөөлдөггүй гэж 39.8 хувь хариулсан бол 39.5 хувь нь аль аль талаараа нөлөөлдөг гэж хариулжээ. Энд мөн сонирхол татсан нэг судалгааны үр дүн нь намын мөрийн хөтөлбөр амьдралд эергээр нөлөөлдөг гэж үзсэн оролцогчоос сөргөөр нөлөөлдөг гэж үзсэн оролцогч хоёр дахин их байна. Эергээр нөлөөлсөн гэж үзэх иргэд оршин суугаа газар нь шинэ бүтээн байгуулалт хийгдэж, орчны тохижилт нь сайжирч, төрийн үйлчилгээний байгууллагууд нэмэгдэж байгаад сэтгэл хангалуун байсан. Жишээлбэл, ХУД-ийн иргэд цалин нэмэгдсэн, утаа багассан, эко дүүрэг, өмнөх жилүүдээс бараа бүтээгдэхүүний үнэ нэг их нэмэгдээгүй, дахин төлөвлөлт хийгдэж байна, манай дүүрэг хөгжиж байгаа нь бидний амьдралд эергээр нөлөөлж байна. Одоо л яг сайхан болох нь гэхээр сонгууль болоод нам, гишүүд нь солигдоод зарим хийж байсан ажил нь царцдаг хэмээн ярьж байв. БГД-ийн оролцогчдын дийлэнх нь эмнэлэг, өндөр настны төв, хүүхэд хөгжлийн төв, номын сан зэрэг шинээр баригдсан, зайлшгүй асаргаа шаардлагатай хүмүүст дэмжлэг үзүүлдэг болсон гэж хариулсан бол орон нутгийн иргэдээс хувийн хэвшилд ажилладаг бидэнд намуудын мөрийн хөтөлбөр нөлөөлөхгүй байна гэж үзжээ. Намын мөрийн хөтөлбөр иргэдийн амьдралд сөргөөр нөлөөлж байгааг хот, хөдөөгийн оролцогчид ялгаагүй “Хэт их биелэгдэхгүй амлалт өгдөг, халамжийн бодлогыг хавтгайруулдаг, энэ нь иргэдийг бэлэнчлэх сэтгэлгээтэй болгодог, мөрийн хөтөлбөрөө биелүүлдэггүй, тэтгэврийн насыг уртасгасан, намчирхлаас болж ажилгүйдэл, дарамт шахалт ирдэг, иргэдийн дунд талцал бий болгодог” гэж үзэж¹¹ байна.

Бид экспертүүдээс авсан судалгааны хүрээнд иргэд намын үзэл баримтлалыг уншдаг эсэх, үзэл баримтлал нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртэй хэрхэн холбогдож байгаа зэргийг сонирхон анализ хийсэн ч иргэдэд улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаарх ойлголт хэр зэрэг байгаа, үнэхээр энийг мэдэж байна уу гэдэг нь маш эргэлзээтэй байсан юм. Үүнийг баталсан мэт судалгааны хариулт эмэгтэйчүүдээс авсан судалгааны асуултад гарч ирсэн юм. Нийгмийн ардчилал монголын эмэгтэйчүүдийн холбооны Фридрих-Эбертийн сангийн дэмжлэгтэйгээр хийсэн “Эмэгтэйчүүдийн амьдралын чанар 2021” судалгаанд оролцогч 1110 эмэгтэйчүүдийн 26.4 хувь нь улс төрийн намуудын үзэл баримтлалын ялгааг огт мэддэггүй, 28.1 хувь нь үзэл баримтлалын талаар сайн мэдэхгүй гэж хариулсан бол дөнгөж 4.4 хувь нь энэ талаар сайн ойлголттой гэж хариулсан байна.

¹⁰ Мөн тэнд. 26 дахь тал

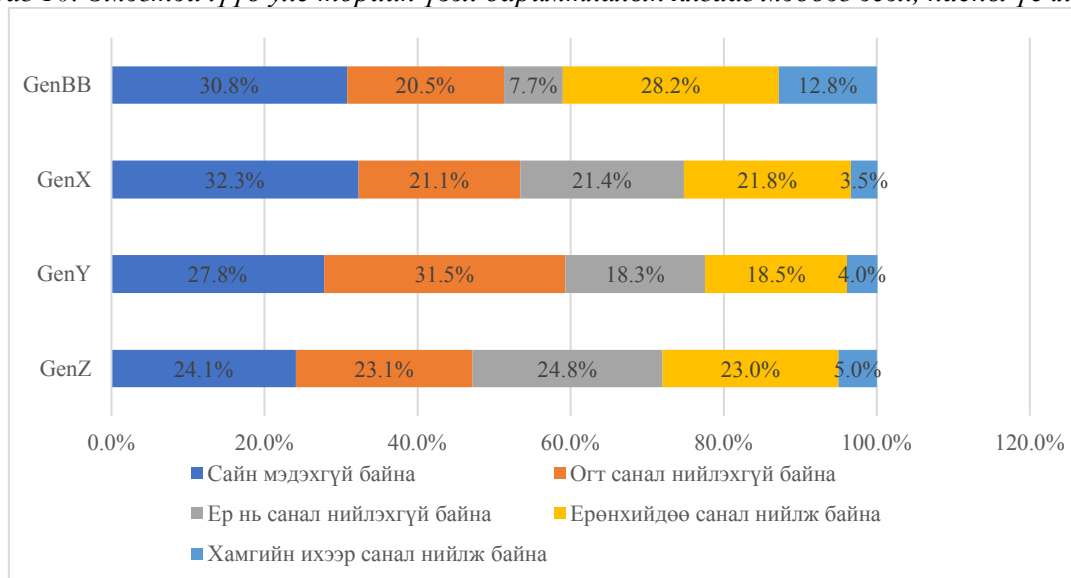
¹¹ Мөн тэнд. 27 дахь тал

Зураг 9. Эмэгтэйчүүд улс төрийн үзэл баримтлалын ялгааг мэддэг эсэх

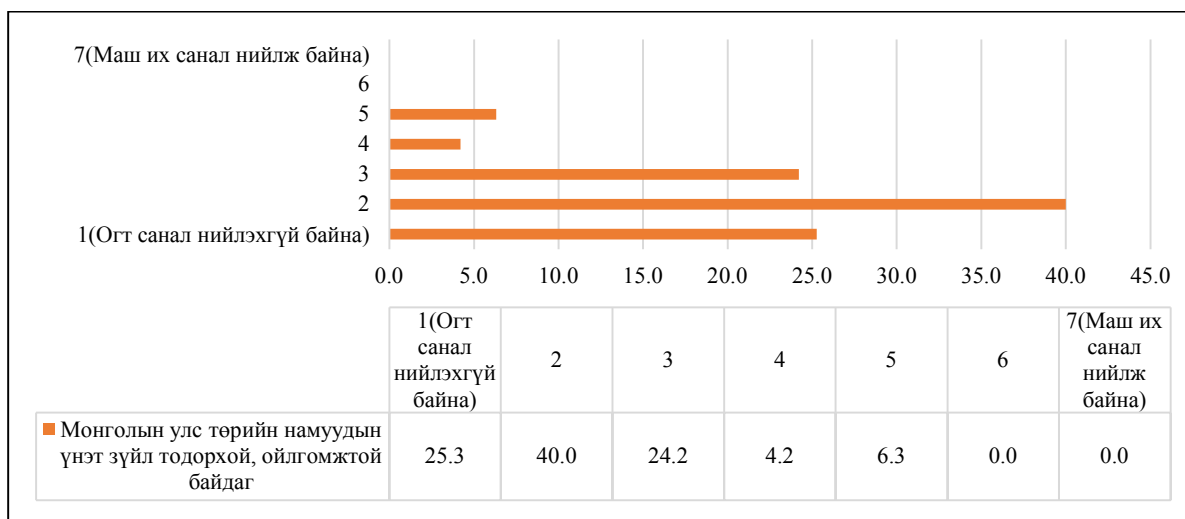
Судалгаанд оролцогчдыг насны үечлэлээр¹² ангилан харвал, GenY болон GenX үеийнхэн хамгийн бага мэдлэгтэй бөгөөд ойролцоогоор 4 хүн тутмын нэг нь улс төрийн намын үзэл баримтлалыг ойлгодог гэж хариулсан бол GenBB үеийн 5 эмэгтэй тутмын 3 нь улс төрийн үзэл баримтлалын ялгааг мэднэ гэж хариулсан байна.

Зураг 10. Эмэгтэйчүүд улс төрийн үзэл баримтлалын ялгааг мэддэг эсэх, насны үечлэлээр

Зураг 11. Монголын улс төрийн намуудын үнэт зүйл тодорхой, ойлгомжтой байдаг эсэх

¹² GenZ - (1997-2010), GenY- (1981-1996), GenX- (1980-1965) GenB – (1946-1964)

(Эх сурвалж: “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага” сэдэвт төслийн хүрээнд хийсэн екпертийн судалгаа. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, Ардчилал судлалын төв. 2022 он)

Улс төрийн намуудын үзэл суртал, үнэт зүйлс, үнэлэмж нь тодорхой бус байх, үйл ажиллагаа нь тогтвортой бус байх, зөвхөн сонгуулийн үед идэвхжих зэрэг нь тухайн намууд сонгуульд амжилт олоход муугаар нөлөөлдөг төдийгүй сонгогчдыг сонголтгүй байдал руу түлхдэг, нөгөөтэйгүүр нийгмийн дунд “улс төрийн нам”-ын нэр хүндийг унагаж байгаа явдалд улс төрийн намууд, ялангуяа жижиг намууд хариуцлагатай хандах ёстой. Олон нийтэд улс төрийн намуудын үзэл суртал, үнэт зүйлс, үнэлэмж нь тодорхой бус, намуудын ялгарал тод бус байгаа нь улс төр судлаач Д.Оюунчимэгийн 2010 онд хийсэн фокус бүлгийн судалгааны үед ажиглагдсан¹³ байна. Уг судалгаанд оролцогчид “Эрэлийн Эрдэнэбатын нам”, “Буянгийн Жагаагийн нам” зэргээр нэрлэн улс төрийн намуудыг ялган таних гэж оролдож байсан нь тэнд оршин байгаа доголдлыг илтгэж байжээ. Эндээс бид улс төрийн намуудын үзэл баримтлалыг онолын хувьд нарийвчлан судлах, үзэл баримтлал тухайн бодлогод хэрхэн нөлөөлөх, цаашлаад намуудын үнэт зүйл, үнэлэмж маш тодорхой байж, мөрийн хөтөлбөртөө ялгаж салгаж тусгах, намын гишүүд болон сонгогчид энэ талаарч ойлголттой, мэдлэгтэй болгоход анхаарч ажиллах шаардлагатай байна.

Дүгнэлт

Улс төрийн намууд төрийн бодлогын хувилбаруудыг гаргаж, үүндээ тулгуурлан өрсөлддөг, нийтийн ашиг сонирхлыг илэрхийлэгч, иргэдийн улс төрийн хүсэл зоригийг төвлөрүүлэгч чөлөөт ардчилсан нийгмийн институт утгаар хөгжиж чадахгүй, харин гагцхүү засгийн эрхийг авах болон сонгуулийн үеэр л идэвхждэг байгууллага болон хувирсан.

Улс төрийн намын үзэл баримтлал, түүний дагуу боловсруулагдсан намын мөрийн хөтөлбөртэй холбоотой онолын болон эмпирик судалгаа манайд ховор байна. Иймээс МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, Ардчилал судлалын төвийн багш, судлаачдын 2022 онд гүйцэтгэсэн “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага” сэдэвт екпертийн судалгааг гүйцэтгэсэн юм. Судалгаанд оролцсон екпертүүд нийт 7 оноогоор үнэлэх хариултаас 2.8 оноогоор сонгуульд оролцож буй улс төрийн намуудын мөрийн хөтөлбөр өөр өөрийн онцлог бүхий, ялгаатай байдаггүй, 2.58 оноогоор Монголын улс төрийн намууд үзэл баримтлалын хувьд ялгаатай хөгжиж чадаж байгаа байдал хангалтгүй гэсэн нь хамгийн өндөр оноо авсан үзүүлэлт байлаа. 2.23 оноогоор Монголын улс төрийн намуудын үнэт зүйл тодорхой, ойлгомжтой байдаггүй, 2.21 оноогоор

¹³ Д.Оюунчимэг. Сонгуулийн кампанийн үе дэх улс төрийн намууд, нэр дэвшигчдийн хариуцлага. Политологи VI эрдэм шинжилгээний бичиг. УБ.,2010. 161 дэх тал

улс төрийн намуудын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр үзэл баримтлалтайгаа нийцдэггүй, 2.09 оноогоор сонгогчид улс төрийн намын үзэл баримтлалын дагуу боловсруулагдсан сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртэй танилцан сонголтоо хийж чаддаггүй гэж хариулсан нь намууд үзэл баримтлалаа төдийлөн баримтлахгүй, ач холбогдол өгдөггүйг шууд харуулж байлаа.

Улс төрийн намд иргэд тухайн намын үзэл баримтлал, мөрийн хөтөлбөрийг хүлээн зөвшөөрч, дэмжсэн хүсэл зоригийн үндсэн дээр бус төрийн албанд орох гэх мэт, хувийн явцуу ашиг сонирхлын үүднээс элсэх, нөгөө талаас гишүүдийн тооны өндөр босгыг хуульчилснаас улс төрийн намууд хэт гишүүнчлэлээр хөөцөлдөх, түүний тулд иргэдийг хуучинсаг аргаар хомрогolon элсүүлэх, гишүүдийн бүртгэлийг бодит бусаар хөтлөх, тэрхүү бүртгэлд нь төрийн болон олон нийтийн зүгээс тавих хяналтын тогтолцоо сул байна гэж дүгнэлээ.

Abstract:

There has not been much theoretical and empirical research on the political party concept and the party program developed according to it. Therefore, in 2022, the professors and researchers of the Department of Political Science and the Center for Democracy Studies of the National University of Mongolia carried out an expert study on the topic "Mongolia's political development since 1990: processes, relations and attitudes". Out of the total 7 points, the experts who participated in the survey said that the platforms of the political parties participating in the elections have their own characteristics and are not different, with 2.8 points. With a score of 2.23, the values of political parties in Mongolia are not clear and understandable, with a score of 2.21, the political party's election platform does not match its ideals, and with a score of 2.09, voters are unable to make a choice after reviewing the election platform developed according to the political party's ideals, which means that the parties do not adhere to their ideals, directly showing that it is not important.

Key words: Ideology, political policy decisions, ideology and programs, expert opinions on party ideology, citizens' understanding

Ашигласан ном, материал

1. Баасансүрэн. Д. Улс төрийн намын хөгжлийн өнөөгийн чиг хандлага. Бүхнийг шүүрэгч өргөн хүрээний намаас картель загварт. Политологи XXI эрдэм шинжилгээний бичиг №15 (476). УБ. 2017.
2. БШУЯ-ын захиалгаар, ШУТСангийн санхүүжилттэй МУИС-д хэрэгжиж буй “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: институци, үйл явц, харилцаа” сэдэвт хавсарга судалгааны тайлан. УБ.,2023
3. Ганболд. Ц, Батболд. Ц. Монгол дахь социал демократ үзэл суртлын өнөөгийн байдал, цаашдын хандлага. Политологи XI эрдэм шинжилгээний бичиг. №11 (402). УБ. 2014
4. Гэрэлт-Од. Э. Монгол Улсын намын эрх зүй ба намуудын байр суурь. МУИС, ХЗҮХ, Улс төр судлаачдын нэгдсэн холбоо. Улс төрийн намын улс төр, эрх зүйн шинжилгээ эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхтгэл. УБ.,2020
5. Оюунчимэг. Д. Сонгуулийн кампанийн үе дэх улс төрийн намууд, нэр дэвшигчдийн хариуцлага. Политологи VI эрдэм шинжилгээний бичиг. №58 (332). УБ.,2010
6. УИХ-ын 2004 оны сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр <https://www.gec.gov.mn/m/2004?n=%D0%A3%D0%98%D0%A5>
7. УИХ-ын 2008 оны сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр <https://www.gec.gov.mn/m/2008?n=%D0%A3%D0%98%D0%A5>
8. ШУТИС, Нээлтэй нийгэм форум. Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчлэлийн зарим асуудал. УБ.,2021
9. Ignazi, P. The Crisis of Parties and the Rise of New Political Parties / P. Ignazi// Party Politics.- 1996.-Vol.2